

אין צורך באתיקה רפואית*

פרופסור דוד מאיר

לפני כשנתיים השתתפתי בסימפוזיון *Int. Conf. on Medicine and Law* בארצות-הברית, שהיה מקדש לבעיות המשפטיות ברפואה, ובעיקר בצורת החקיקה החדשה לרפואה המודרנית. השתתפו משפטנים, רופאים ואישי דת. המרצה הפותח היה רופא אשר בהקדמו של כלל הבעיה של החוק המשפט ברפואה קבל על כן, שמרבית הבעיות המשפטיות ברפואה של ימים סדום באו על פורתן. הוא טען שבדרך כלל, הקדמה במשפט מפגרת בשנים רבות אחרי התפתחות הרפואה, הבעיות הרפואיות והפכת מעשיות, שנים לפני שונים בהן אנשי הדת המשפט. משפטן אנגלי חזק, ארוח כבוד של הכנס, קם וחבע את עלבון חבריו בהשיבו כי בהיסטוריה של התפתחות המשפט יש הזכחה שאין יסוד לדברי רופא זה, כי בעת שלרופא לא היתה אפשרות ברוב המקרים להציע יותר מאשר הקוח דם או הרכבת כסות רוח, כתבו עמיתיו המשפטנים את המבא-קארוטא. רבותי, יחבן כי זה היה המצב במאה השלוש עשרה, כיום לדאבתי צורך בהחלט הרופא.

התפתחות הבוק של הרפואה בעשור שהמוזים זה עתה, ובמיוחד בשלוש, ארבע השנים האחרונות, העמידה אותנו בפני שאלות מעשיות החובעות פורתן - פתוח אשר בדרך כלל כחך בשיפט מטרי רוחי יסודי. נכון הדבר, שמטבע הדברים תחת המשפט, הפילוסופיה, המטר חידודי הלכה, מתפתחים באיטיות, חזיבים לשקל יפה כל צער קיימה לתוך שטחים שטרם נחקרו, מאחר ומשימתם לוח ולקבוע עמדות בעיניים מטריות שאיום בר-הלוף, עמדות החזיבות לעמד במבין הזמן לשוח ארוך.

לא נבתיים אנשי הדת, המטר המשפט לעמד בפני התמודדות חמידית עם הבעיות המטוככות של הרפואה. הרפואה, אשר הינה רק מדע שימש, מאמצת לה שיטות חדשות במהירות יותר. לאחר בדיקה יסודית של גישה אבנודית או תרפויטית וגם לאחר הזכחה כי הסיכויים לתוצאות טובות עולים במידה רבה על הסיכון בשלוק, מוכנה הרפואה, כמדע שימש, לפעול ולהשתמש בשיטות חדשות אלה לריפוי חולים, טרם שבחקרו והשלכות החקיקות המטריות של השיטות עיי אנשי דת המשפט. אנשי הדת וגם המשפט מוכנים, רק תחת לחץ להתמודד עם שאלות ודתיחות אלה.

מסיבה זו נאלצה הרפואה לפתח, כביכול, שיטות אחיקה לצרכיה היא. שיטות אלו היו יסוד לחקיקת אחיות אשר לפיון ניהלו הרופאים את הפרקטיקה שלהם במשך הדורות. שיטות אלו התבטו על פי רוב על גישה אשר אפשר לכנותה (*social idealism*) אידיאליזם חברתי,

* מתוך הרצאה בכנס הארצי השלישי לבעיות הלכה ומדע מטעם אגודת אנשי מדע שומרי תורה, שנערך ביום י"ט אלול חשל"א (9.9.1971).

דהיינו כי טובת הכלל, מושכל ראשון וזא, וקובע את התנהגות הפרט. באופן אחד יש לכנות גישה זו Utilitarianism פרומטיות - גישה שימושית זו, על אף שהיא מתבססת על צרכי מסור ואמונה, אינה יציבה, כי היא משתנית מתקופה לתקופה, ומבן אדם אחד לשני, ומשמשת רק את צורך הזמן, לפי ראות אבשי הזמן. גישה זו אינה חוקרת את האמת היסודית, אינה בודקת זכויות וחובות בסיסיים של הפרט הכלל. היא אינה קובעת את המוסרי. היא רק פותרת בעצות. דפא אמריקני תאר שיטה זו לפני שנים מספר, בהקדמה לספר לאתיקה רפואית, במלים אלו:

"IF MAN IS GOOD IN HIS HEART, THEN HE IS AN ETHICAL MEMBER OF ANY GROUP IN SOCIETY, IF HE IS BAD IN HIS HEART, HE IS AN UNETHICAL MEMBER TO ME THE ETHICS OF MEDICAL PRACTICE ARE AS SIMPLE AS THAT"

ובעברית:

"אם האדם הינו טוב בפשו, אזי הינו חבר מוסרי בכל קבוצה בחברה. באם הוא רע בפשו אזי הינו חבר בלתי מוסרי. לגבי, ממשיך הוא, האתיקה של מדע הרפואה הינה פשוטה עד כדי כך".

רעיון זה נשגב לכשעצמו, ובסחחי כי כל קוראיו נענעו ראשם להסכמה. רבוחי, אני שולל גישה זו לחלוטין, הן ברפואה הן בכל שטחי החיים. אם נכונה הגישה, ומרביתם של האנשים הינם בעלי לב טוב, לשם מה נזקקים אנו לחוקה דחית, מוסרית ומשפטית, לקיום החברה. לדאבתי, צדק חכמינו ז"ל בקביעתם כי יצר רע דחף אוחז מעורינו, וכי "לולא מוראה של מלכות, איש את רעהו חיים בלעו".

גם ההיסטוריה של דורנו מאשרת זאת, ובעיקר בשטח הרפואה. החזקת אשר חיללו הרופאים תנאיים בשם המחקר הרפואי ידועים לכל. כל העולם הרפואי והלא רפואי סולד מהם. פחות ידוע ובמידה רבה בסימן שאלה גדולה ומקר לויכוחים רבים היא המזירנות המופרזת של רופאים בשטחי נסויים. אצביע לדוגמה רק על הדיכוח שעורר הספר - "Human Guinea Pigs" Pappworth. לפי דעות, התפתחות אתיקה ומסור רפואי אינם שונים מהתפתחות כללי המוסר והדת של החברה כולה. אין לרופא ולרפואה מזנופול למקורות המוסר ולכן אין באמת אתיקה רפואית.

אין ספק, ששינוף פעולה בין אבשי המעשה ואבשי המחשבה, ודתי להתפתחותו של מדע הרפואה בכיחתיים הנכתיים. ריסון ההתקדמות הרפואית, על ידי המימסד החברתי, בגישה משפטית, דחית ומסרית היא חובה ברורה לא של הרופאים, אלא של החברה כולה. ישנו מספר קטן של רופאים ומדענים השוללים לגמרי את הצורך, לפעול במסגרת חברתית זו, והגורסים כי הרגש המוסרי האינטואיטיבי של הרופא, ויו כדי לקבוע את השיפוט הדרוש בעבודתו. אנוכי, וכן מרביתם של הרופאים גורסים להיפך. אין אנו רוצים לקבל על עצמו את האחריות הבלעדית, להחלטות, אשר להן השלכות חברתיות, מוסריות ודתיות נרחבות. אנו מאמינים כי אין אנו אבשים עליתיים (SUPERMEN) וכי לא נחזנו ברגש מוסרי עליון יותר, או בכוח שיפוט רב יותר, מאשר יתר בני אנוש. למרבה הצער, נראה שהקהל ברובו היה רוצה

שכן יהיו פני הדברים. מדי יום ביומו מתקשה אני בשכנוע אדם מבוגר, משכיל, כי מתפקידי כרופא, רק ליעץ לו. להודיע לו על סוג מחלות, למסור לו מה בכוחה של הרפואה לעשות למענו, ובעת הצורך אף להעיר את תשומת לבו לתוצאות הנרועות, במידה ולא ימלא אחרי הוראותי. אין אני יכול להחליט בשבילי! אין אני רשאי להחליט! לא החלטות בקשר לטיפולו האישי ולא כל שכן החלטות עקרוניות ומוסריות בקשר לכל שטח הרפואה.

CHAUNCEY LEAKE כותב ואני מצטט בתרגום:

"הפרובלמות המוסריות הנבעות מההתקדמות בביולוגיה והרפואה המודרנית אינן האחריות הבלעדית של מדעני הביולוגיה, הרפואה, או אישי שרותי הבריאות. הן האחריות הכללית של מכלול אנשי ההשכלה ודורשים ליבון ובירור בכל רבדי החברה.

הוא ממשיך, אחריותם היסודית של רופאים וביולוגים היא, להביא לתשומת לב הקהל, את כל המידע הרפואי, בצורה תמציתית ומובנת, ורק אז לאתר בדיקת היסודות המוסריים אשר להם השלכה על הבעיות, נוכל להיות בטוחים, כי ההתקדמות הטכנולוגית שלנו, באמת תביא תועלת לאנשות".

לא כן המצב! לא בארצנו ולא בארצת-הברית. לדאבותנו, אישיות הקהל ודור החניכותו, הפכו את הרופא, בעל כורחו, לתיאלוג ומסיף מוסר, ואילצו אותו לנקוט עמדות, בבעיות אשר להן השלכות, רחוקות מאד מעצם תורת הרפואה.

לאחרונה לאר ההתפתחות המתמדת במדע הרפואה, והפרסום הרב שניתן לכל תגליותיה, המכשירים החדשים, הניתוחים החדשים, השתלה, הודיאה, התאושש הקהל הרחב ותחיל לתבוע לעצמו את זכות ההכרעה בעניינים אלה.

רבתי, מעולם לא רצו הרופאים את האחריות הבלעדית הזאת, ולא כל שכן כיום, עם האפשרויות הנרחבות, במיכשור ובטכניקה החדשה העומדים לרשות הרופאים. עם האפשרות להפעיל את תשומת לבו לאור שנפסקה ולהפעים את הלב לאור שנדם, להשתחיל אברים, להאריך את הזימים באופן מלאכותי, בוודאי שלא!!

בבית חולים באנגליה, פרסם המינהלן הוראה, כי אין להשתמש בפעולות הודיאה, בחולים זקנים, או בחולים אחרים הסובלים ממחלות כרוניות ממושכות, או מגידולים ממאירים. הוא הדביק הוראה זו על לוח המודעות וקהל הרופאים הסתער עליו בקולגה כי החלטה זו אינה מוסרית.

מי ראוי לקבוע כי חולה זקן שתנה הוא מחולה צעיר? רבתי, ציבור הרופאים אינו רוצה באחריות זו להחליט - מי זכאי לחיות ומי לאו! אלה הבעיות בהן אנו נתקלים יום יום. לפני מספר חודשים עמדתי אני בפני בעיה זו בצורה אחרת. במקרה של ישישה, אשר סבלה ממחלה ממארת, חשוכת מרפא, אשר נקראתי לראותה בביקור בית. מאחר וראיתי כי מצבה החומר, יעצתי למשפחה לאשפזה, בכדי שנוכל להקל עליהם את הטיפול הקשה בחולה, בימים הספורים שנשארו לה. הם סרבו, כי חששו מהאמצעים שנקוט להארכת חיה בבית החולים,

ורק הבטחה מצוי, כי לא נקט בכל אמצעים מלאכותיים, להאריך ללא צורך את חייה וסבלה של החולה, ונתון לה להציג נשמתה ללא התערבות רפואית נוספת, נאות לבקשתה. הזכות למות היא חשובה ועקרית בדיק, כמו הזכות לחיות.

לא כאן המקום לפרט את הבעיות על כל פרטיהן. שאלת קביעת המות, למשל, היא סוגיה בפני עצמה. משכבר הימים קבעו חכמינו, כי את המות, קובעים לאחר הפסקת פעימות הלב והפסקת הנשימה. הרפואה והמשפט גם הם אימצו לעצמם שיטה זו. לפני מספר שנים, מאז שהזכח, כי גם ללא תפקודים אלה קיימת אפשרות להישאר בחיים, הוסיפו בדיקת עקומות פעילות המוח E. E. G.

מיד לאחר השולח הלב בישראל קיבלתי ממשד הבריאות הנוצח ברורות - אשר עובדו בד נבה על-ידי רופאים מכל ארצות תבל - אף הן לא משביעות רצון כל אחד, ולא ממלאות אחרי כל הדרישות המשפטיות וההלכותיות.

אתן לכם רק שתי דוגמאות שאפשר שהן REDUCTIO AD ABSURDUM לפי קנה מידה קלסי לקביעת מות על-ידי הפסקת הנשימה ופעילות הלב. ישנם מאות אנשים המטווחבים בחוצות, שמתו וחזרו לחיים. ולהיפך, ישנם מותים אשר הטכניקה הרפואית מחזיקה אותם בחיים. הטכניקה של הרפואה יכולה לשמור באדם, אשר בתאונה נקטע ראשו, את פעימת לבו ונשימתו והלא הנה לך אדם ללא ראש ומוח, אשר קשה לראותו כחי ולפי ההגדרות המקובלות, עודנו חי.

נראה כי גם כל השטח הזה טעון בדיקה יסודית, גם מצד אנשי המדע וגם מצד אנשי ההלכה והמשפט. כיום, במקום לשבת ביחד להחליט דעות ומידע, כל מקצוע בנפרד מחזיק דעות שונות בקשר לבעיות אלו. איש הדת המכירים יפה כי ההגדרות הפשוטות של שנים עברו אינן מתאימות למציאות כיום. או מתפשטים הגדרה בלי הידע הביולוגי היסודי הדרוש להם על מנת לפטוק, או בכלל מתחמקים ממתן תשובות. רופאים, באופן שרירותי מחליטים בעצמם מבלי להתחשב ביסודות הדת והמוסר. רוב ציבור הרופאים העומד בפני החלטה זו יום בעבודתו, רוצה שתקבע שיטה אשר תמנע ממנו כשלון מוסרי בטיפול בגוססים ובמנותים. מטב היה שישבו שני הצדדים לדון בבעיה בצורה וכל קבוצה היתה נותנת לחברתה ליהנות מנסיונה. קל יותר, ונראה מקובל אצלנו להתחפק בהצורה מצד אחד, שכל הרופאים הם חסרי מוסר, ומצד שני, שכל אנשי הדת הינם בעלי דעות קדומות. שניהם לא צודקים.

אני לא בא עם פתרונות, רק מציג שאלות. החברה שברצוננו ליצור כאן בארץ הזאת מרשתת על דת ומסור היהדות ומחויבים אנו להתיר ערכים אלה לתוך כל מהלכיה, כולל הרפואה. ערכים אלה אינם בגדר דעת יחידים. מקובלים הם על אנשים דתיים, על אנשים מסורתיים ואף על אלה המתעברים לדת. הם היוו את הבסיס לתרבות המערבית.

פה בארץ - מקום בו רוצים אנו ליצור חברה המאפיינת את מסורתנו האזוית, עלינו להביא לידי עיסוק ישיר בין ציבור הרופאים, המדענים, אישי הלכה החברה כולה בכדי להגיע לליבו ובירור בעיות כגון אלו.

הרפואה עומדת לשרת את החברה ולא להשתלט עליה.

זו היא דעתו של רוב ציבור הרופאים, המבקש הכתרה וחדרכה. לא מקרי הוא, שבחברות של עתן "הרפואה" - העתון הרשמי של ההסתדרות הרפואית בישראל, הופיע, לפני זמן קצר, הקטע הבא:

"המדע אינו יכול עוד להסתפק בהצגת עצמו, כפעילות בלתי-תלויה בשאר החברה, מתנהגת ע"י כללים משלה, ומבחינת ע"י דינאמיקה פנימית של תהליכייה שלה. יחור מדי מאותם תהליכים יש להם השפעות, אשר על אף היחוס מבודכות מבודנות אחרות, לא פעם מביכות את האדם הממצע, הרואה בהן איום על האוטונומיה האינדיבידואלית שלו. לעתים קרובות מדי, דחף המדע את החברה לכיוונים בלתי מובנים לה, ושהיא בודאי לא בודה לעצמה. הקהילה המדעית חייבת להכפיל מאמציה כדי להציג את המדע - באולם ההוראות בבית"ס, בעתונות וע"י פעולות להפצת השכלה מכל המינים - כהליך הניתן להבנה, מצדק לגבי האדם, וניתן לשליטה על-ידו".

מעשה בר' ישמעאל ור' עקיבא, שהיו מהלכים בחוצות ירושלים, והיה עמהם אדם אחד. פגע בהם אדם חולה, אמר להם: רבותי, אמרו לי במה אתרפא, אמרו לו: עשה כך וכך עד שתתרפא. אמר להם: ומי הכה אותי? אמרו לו: הקדוש-ברוך-הוא. אמר להם: ואתם נכנסים עצמכם בדבר שאינו שלכם, הוא הכה ואתם מרפאים, אינכם עוברים על רצונו? אמרו לו: ומה מלאכתך? אמר להם: עובד אדמה אני והרי המגל בידי. אמרו לו: מי ברא את הכרם? אמר להם: הקדוש-ברוך-הוא. אמרו לו: ואתה מכניס עצמך בדבר שאינו שלך, הוא ברא אותו ואתה קוצץ פירות ממנו? אמר להם; איך אתם רואים המגל בידי? אילמלי אני יוצא וחורשו ומכסחו ומזבלו ומנכשו לא תעלה מאומה. אמרו לו: שוטה שבעולם, ממלאכתך לא שמעת מה שכחוב (תהלים, ק"ג) אנוש כחציר ימיו, כשם שהעץ, אם אינו מנכש ומזבל ונחרש אינו עולה, ואם עלה ולא שחה מים ולא נזבל אינו חי והוא מת, כך הגוף, הזבל הוא הסם ומיני רפואה, ואיש אדמה הוא הרופא. אמר להם: בבקשה מכם אל תענשתי.

(מדרש תמורה, פרק ב')